

ПРЕСА ПРО ПОЛІТИЧНУ БОРОТЬБУ В УКРАЇНСЬКОМУ ТАБОРІ ЗА ЧАСІВ ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

© Хімяк О., 2007

Розглядається одна із малодосліджених тем української історіографії – розгляд преси як важливого фактора визвольного руху та державотворчого процесу, її впливу на національний розвиток та політичну боротьбу українців Галичини, також роль преси в утворенні, становленні та захисті ЗУНР. Охарактеризовано історію преси у невід’ємному зв’язку із історією політичних сил Галичини.

The article is devoted to the exploration of the press as the important factor of the liberation movement and to the influence of the national and social development of Ukrainians during the building of their own state. The article describes the history of the press in the inalienable link with the history of the political forces of Halychyna during ZUNR.

Початок Першої світової війни та окупація Львова російськими військами призвели до припинення виходу в галицькій столиці усіх українських газет. Після повернення австрійських властей було відновлено вихід лише одного партійного часопису – "Свободи" (органу УНДП). Після початку польсько-української війни та евакуації зі Львова українських частин польські власті закрили газету.

Галицьку партійну пресу "повернуло до життя" утворення ЗУНР. Вихід партійних часописів почав відновлюватися із січня 1919 р., коли Уряд Західно-Української держави закріпився у Станіславові. Власне у цій фактичній столиці ЗУНР і видавалися усі українські партійні газети. Перш ніж звернутися до питання про їх зміст та суспільну роль, слід зробити декілька вступних зауваг.

Вище вже вказувалося, що як в УНРаді, так і в уряді ЗУНР найбільший вплив мала Українська національно-демократична партія (у березні 1919 р. перейменована у "народно-трудова" – УНТП). За нею, помітно поступаючись, йшли радикали, соціал-демократи, а також представники "селянсько-радикальної партії" К. Трильовського (цю партію організувала частина колишніх радикалів, що вийшла з УРП). У першому уряді Галицької республіки, який був організований у листопаді 1918 р., націонал-демократи мали вісім міністерських портфельів, радикали – два, і соціал-демократи – один [1, с. 24]. Із грудня 1918 р. державний секретаріат ЗУНР очолював націонал-демократ Сидір Голубович, а УНДП зберегла на нього вирішальний вплив.

Серед проблем, що постали перед керівництвом Західно-Української держави (крім, звичайно, найгострішої та найважчої з них, – війни з Польщею), – питання розвитку взаємин із Директорією УНР, ставлення до більшовиків, пошуку підтримки у країн Антанти. В умовах, коли найближчий союзник – Директорія – виявляв соціалістичні тенденції та настрої, коли в Москві збиралися будувати комунізм, а у багатьох країнах Європи радикальні ліві організації боролися за владу, актуальним питанням для новоствореної держави було ставлення до соціалістичних ідей, до можливості проведення в Галичині соціалістичних експериментів. Зазначені питання були предметом гострої міжпартійної боротьби в ЗУНР. Деструктивний вплив на державне і військове будівництво зумовлювало неоднакове розуміння і сприйняття національного моменту в діяльності різних політичних партій. У час, коли для національних політичних сил не могло бути вищого завдання, ніж захист і збереження національної державності, в українському політичному таборі на щит почали піднімати соціальні проблеми, вирішення яких аж ніяк не могло бути здійснене в

період, коли ворог окупував столицю краю і загрожував такою ж окупацією усій Республіці [2]. На їх відображенні в українській партійній пресі і сконцентровано увагу у цій публікації.

На території, що контролювалася Урядом ЗУНР, друкованим органом УСДП був часопис "Воля". Його перший номер вийшов у Станіславові 22 квітня 1919 р., а останній – 11-й – 23 серпня, коли місто вже було окуповане поляками. "Воля" виходила щотижня, однак евакуація українського уряду зі Станіслава викликала у виданні газети двомісячну перерву (ч. 4 вийшло 16 травня, а ч. 5 – тільки 17 липня).

Загалом, з огляду на дуже короткий період існування часопису, й особливо на те, що за української влади вийшло лише чотири номери "Волі", публікації газети дають доволі обмежений матеріал для характеристики її "політичного образу". Відзначимо ті з них, які, з нашої точки зору, є під цим оглядом найцікавішими.

"Воля", як, власне, й усі часописи ЗУНР, займала виразно державницьку позицію, але при цьому прагнула зберегти характер соціалістичної робітничої газети. У Маніфесті УСДП, опублікованому у першому номері часопису, наголошувалося, що гаслом партії є як загальний соціалістичний заклик "Пролетарі усіх країн, єднайтеся!", так і "Пролетарі Української країни, єднайтеся!". Тепер, писала "Воля", польські робітники воюють під шовіністичними прапорами польської буржуазії, і закликала: "Нехай і польський пролетар стане в обороні вселюдської думки самоозначіння народів і признає на українській області українському народові те право, що ми признаємо на польській польському народові" [3, 22 квітня]. Газета закликала також єврейських робітників Галичини відмовитися від нейтралітету щодо польсько-української війни і активно підтримати боротьбу українців за свою національну державу [3, 22 квітня].

Часопис визнавав неприйнятними насильницькі методи боротьби за соціалістичні ідеали, що їх сповідували соціал-демократи. У статті "Про владу" її автор (стаття підписана криптонімом О. О.), розрізняючи поняття "революція" і "переворот", писав, що робітництву слід боротися за зміну соціально-економічної системи, а не конкретних людей в Уряді. Трудящі можуть здобути хліб та право на землю і працю тільки через організацію та участь у політиці, наполягав він [3, 22 квітня].

"Воля" критикувала Уряд за спробу переговорів з більшовиками: "Конаючий большевизм на Україні хоче рятуватися хоча би наївністю галичан", – писала газета у травні 1919 р. [3, 16 травня]. Радо вітав часопис закон ЗУНР про запровадження 8-годинного робочого дня, повідомляв про заходи УСДП із святкування 1-го травня [3, 11 травня]. На нашу думку, загалом публікації "Волі" періоду перебування у Станіславові західноукраїнського Уряду підтверджують думку істориків, що УСДП щодо керівництва ЗУНР зайняла опозиційне становище, але при цьому дотримувалася поміркованої тактики дій [4].

Дуже важливі для розуміння тодішньої позиції УСДП статті з'явилися у "Волі" вже за польської окупації Станіслава. Газета, по-перше, висловила погляд, що робітники бездержавних націй повинні підтримувати гасла створення національних держав. "Національна держава, – писала "Воля", – є найбільш принагідним тереном до зведення рішучої боротьби між клясами", оскільки "національні антагонізми... спиняють у великій мірі класову боротьбу пролетаріату" [3, 9 серпня]. Щодо українського робітництва, то такий підхід означав, по-перше, визнання створення Української національної держави програмною метою робітничого руху (що, власне, УСДП зробила від самого початку свого існування), і, по-друге, визнання національної держави необхідною передумовою боротьби за соціалістичний суспільний устрій.

Дуже цікавою є оцінка "Волею" дій тодішніх російських та угорських комуністів. Часопис писав з приводу розгрому радянського уряду в Будапешті, що "...насильницьке ущасливлення буває звичайним насильством, що тільки дорогою поступового розвитку і підготовки можна закріпити соціалістичний лад" [3, 2 серпня]. На думку автора "Волі", соціалізм "має принести моральну і духову обнову для людства. Місце теперішньої класової моралі має заступити мораль загальнолюдська, на місце культури одної верстви має настати культура всього людства" [3, 23 серпня]. У цьому полягає історична місія пролетаріату. Чи може він здійснити її, – запитувала газета, – коли править терором і сам живе "під терором", – як тепер у Росії? Іншими словами,

соціалізм як мета робітничого руху має моральні і культурні виміри, отже, повинен бути гуманним ладом. Насильство, нелюдність терору у самій своїй основі, за своїм "людським змістом" суперечать соціалістичним цінностям. "Воля" висловила переконання, що нова епоха "стала добою поступової демократичної реалізації соціалізму" [3, 23 серпня].

У тих п'яти номерах, що вийшли у Станіславові після окупації міста поляками, "Воля" намагалася критикувати нові власті, найчастіше цитуючи критичні матеріали польської преси (очевидно, щоб в такий спосіб захиститися від цензурних переслідувань). Врешті-решт нові власті закрили газету.

Головною силою легальної ліворадикальної опозиції в ЗУНР був Селянсько-Робітничий Союз (СРС), створений у грудні 1918 р. з ініціативи лівих соціал-демократів [5, с. 73]. У програмі СРС, прийнятій на конференції у Станіславові 16 лютого 1919 р., метою Союзу проголошувалося створення в Україні соціалістичного суспільства, організація її Уряду без участі "буржуазних класів" [6, с. 66–74]. Лідерами СРС були робітник Дмитро Дем'янчук, музикознавець, журналіст Володимир Гадзінський, активіст профспілки залізничників Осип Устіянович.

Друкованим органом Селянсько-Робітничого Союзу став тижневик "Республіканець" (так газета називалася із 6 березня 1919 р., початкова її назва – "Републіканець"). Її перший номер вийшов у Станіславові 1 січня 1919 р. Редагував "Республіканець" В. Гадзінський, а згодом також Д. Дем'янчук та О. Устіянович. Газета виходила невеликим форматом на чотири сторінки спочатку один раз, а дещо пізніше два рази на тиждень.

"Республіканець" друкував повідомлення про діяльність СРС, оприлюднював його програмні вимоги. Так, у лютому 1919 р. Союз вимагав знищення усіх основ "шляхетсько-бюрократичного строя"; чистки державного апарату; негайне проведення фабричної та аграрної реформи; конфіскації великої земельної власності та наділення землею безземельних та малоземельних селян; проведення фінансової реформи з метою перенесення основної ваги державних витрат на заможні класи [7, 22 лютого]. Ці заходи, за визначенням "Республіканця", мали створити ґрунт для перетворення Української Народної Республіки у соціалістичну державу [7, 22 лютого].

Часопис одразу ж зайняв вкрай критичну позицію щодо Уряду ЗУНР та більшості УНРади. Головним постулатом публікацій "Республіканця" була оцінка Уряду Галицької Республіки як буржуазного, а його політики – як такої, що не відповідає інтересам робітників, безземельного та малоземельного селянства. Газета стверджувала, що та частина української інтелігенції, яка зараз при владі в державі, провести необхідні радикальні соціальні реформи не може і не бажає, тому що вона просякнута духом соціально-політичної системи колишньої Австрії: "Австрія виховала нашу інтелігенцію на бюрократів", – писав часопис [7, 25 січня]. Люди, що керують тепер ЗУНР, до останньої хвили зберігали боягузливу вірність Австрійській монархії, і не бажали об'єднання українських земель в єдиній державі. А зараз, стверджував "Республіканець", "...сі круги нашої інтелігенції кожду нову думку та сильний напір з долу до українізації і демократизації вітають божевільним криком "большевизм", "анархія" [7, 25 січня]. На думку газети, УНРада та Уряд будували "Українську державну республіку на основі старого, архівно-бюрократичного поліцейського методу бувшої цісарської Австрії, звичайно, пофарбованим жовто-блакитною краскою для приємності ока" [7, 17 квітня]. "Республіканець" закликав до революційних перетворень у державі.

Звертає на себе увагу теза часопису про потребу українізації державного апарату ЗУНР. Вона є однією з провідних в його публікаціях. Газета з обуренням писала, наприклад, про вживання польської мови окремими державними службовцями ЗУНР, або про старшин, які, мовляв, на вулиці дозволяють собі у присутності підлеглих розмовляти по польськи з "панянками". Радів часопис з факту появи у Станіславові українських вивісок, але шкодував при цьому, що на останніх забагато помилок [7, 8 лютого].

Постійними на шпальтах "Республіканця" були заклики до енергійних репресій проти тієї частини польської меншини ЗУНР, яка, на думку газети, вела підривну антидержавну діяльність: "Революція милости не знає, і в рукавичках її не зробиш", – писав часопис у лютому 1919 р. [7, 2 лютого].

У контексті доволі напружених взаємин Уряду ЗУНР та Директорії "Республіканець", відповідно до позиції СРС, орієнтувався на останню. Газета гостро критикувала повільні, на її думку, дії керівництва Галицької держави з підготовки земельної реформи. З 2 березня і до останнього випуску практично кожен її номер виходив під "шапкою": "Чому дотепер не відібрана земля великих власників? Чому не заведено 8-годинного робочого дня?" (з початку травня, після прийняття закону про 8-годинний робочий день, залишилося перше речення). "Республіканець" при цьому ставив за приклад соціалістичний Уряд УНР, радісно вітаючи, рішучі дії останнього щодо аграрного питання [7, 25 січня]. Зустрічаємо у газеті справжні дифірамби самому Симону Петлюрі, голові Директорії, який, за її словами, є "одним з велетнів духа і діла..." [7, 27 лютого].

Попри ліворадикальний характер "Республіканця" в його матеріалах проявів симпатій до більшовиків не знаходимо. Газета писала про "завойовницьку політику російської совітської власті" [7, 22 лютого], і, відхрещуючись від звинувачень у більшовизмі, стверджувала, що до "більшовизму" штовхають маси дії, чи бездіяльність Уряду, який нічого не робить для поліпшення дуже важкого соціально-економічного становища народу [7, 18 січня]. Щоправда, СРС розрізняв більшовиків російських і українських. У резолюції його з'їзду, що відбувся 30 березня 1919 р., містився заклик до Москви припинити війну проти України. Водночас у ній говорилося, що "...з'їзд бажає увійти у тісні зносини з українським радянським правительством..." [7, 3 квітня]. Загалом про дії більшовиків "Республіканець" писав мало, а нечисленні відповідні матеріали дають підстави для висновку, що несприйняття викликали у газети насамперед дії Москви щодо України та УНР.

Критикуючи Уряд, "Республіканець" оцінював проурядову "Републику" у таких, не надто делікатних, виразах: "...знаємо, що за "Републикою" скриваються зрівноважені праві елементи, як попи, адвокати, церковні лямполізи, давні хруни, "Porzadni Rusini" та всяка інша реакційна сволоч" [7, 17 квітня]. Критичні випадки на адресу Уряду призводили до конфіскації деяких матеріалів "Республіканця" цензурою. Втім, це трапилося тільки кілька разів: При цьому йшлося лише про окремі абзаци [7, 27 березня, 2 лютого]. Видання "Республіканця" припинилося після евакуації зі Станіславова уряду ЗУНР. Останній 32-й номер газети вийшов 18 травня 1919 р.

У Станіславові офіційним органом Української радикальної партії став часопис "Народ". Його перше число побачило світ 20 лютого 1919 р., останнє – 33-є – 25 травня. "Народ" напочатку виходив малим форматом, на 8 сторінках, раз на тиждень, а з 24 квітня (ч. 9) перетворився на щоденну газету великого формату. Редагував часопис Микола Балицький, у той час – секретар Управи УРП.

"Народ" регулярно подавав розлогу інформацію з міжнародного життя, повідомлення з польсько-українського фронту. Однією з провідних тем публікацій часопису було проведення в ЗУНР земельної реформи [8, 22 лютого]. Його матеріали, зокрема тексти виступів представників партії на засіданнях УНРади, свідчать, що радикали виступали за відчуження великої земельної власності за викуп, подальший її розподіл теж за гроші, і пропонували встановити певні обмеження щодо прав власника розпоряджатися новонабутою землею [8, 9 березня].

Так само, як і видання УСДП та СРС, "Народ" критикував Уряд за консерватизм, збереження у державно-політичній системі австрійських інститутів та порядків: "В смертельному страху перед усім, що могло би на нас кинути хоча би тінь більшовизму, наш уряд не помічає, що його робота зводиться до перемальовування на синьо-жовту краску старих австрійських ґратів", – писала газета наприкінці квітня 1919 р. [8, 24 квітня].

"Народ" звинувачував націонал-демократичну урядову більшість у бездіяльності, і писав, що "мертвечину в домі при вул. Сковороди (там знаходилася у квітні 1919 р. резиденція Уряду ЗУНР. – О.О.) порушує ще тільки енергійний голос державного Секретаря Внутрішніх Справ та побризкування шпорами урядовців військового Секретаріату" [8, 24 квітня]. (Тут варто нагадати, що "енергійний голос" належав радикалу Івану Макуху, і що державний секретаріат військових справ певний час очолював радикал Д. Вітовський). Газета вимагала створення партійного кабінету та проведення політики в інтересах "робітних кляс" [8, 24 квітня].

"Народ", як і всі інші часописи ЗУНР, виражав неприйняття більшовизму, і писав про тодішню московську владу, що "...це не робітничка диктатура, а панування одної партії більшовиків" [8, 10 травня].

Орган УРП писав про поширення корупції та писав про неефективну роботу державного апарату ЗУНР, зокрема, згадував про погану роботу пошти: "Часопись з найблищого міста є нині більшою сенсацією, як яка-небудь загранична, бо майже ніколи не доходить" [8, 23 березня].

Критики на адресу УСДП чи СРС на сторінках "Народу" практично не знаходимо. Часопись, однак, висловив погляд, що СРС не повинен об'єднувати в одну організацію селян та міських робітників. На думку його автора, інтереси та рівень суспільної свідомості цих двох соціальних груп є різними, і тому селян слід організовувати окремо, – що, звичайно, не виключає можливості співпраці селянських та робітничих організацій [8, 13 квітня]. Радикали, нагадаємо, вважали себе селянською партією, і, як видається, у діях СРС бачили "замах" на свою соціальну базу.

У травні 1919 р., коли ситуація на фронті ставала для ЗУНР все гіршою і УГА відступала під тиском набагато сильніших польських військ, передовиці "Народу" заповнюють заклики до максимального напруження та мобілізації усіх сил для ведення війни [8, 9 травня, 21 травня]. 22 травня "Народ" друкує звернення Уряду та УНРади, в якому громадян ЗУНР закликають протриматися ще тиждень–два, і говориться, що буквально днями мирна конференція у Парижі визнає західні кордони Української республіки... [8, 22 травня]. На жаль, надія на це виявилася марною. Варто відзначити, що часопись до останнього номера зберіг оптимально витриманий тон публікацій, писав про звичні для його читачів теми – соціалізацію промисловості, аграрну реформу. В останньому номері знаходимо розлогу рецензію на театральну п'єсу [8, 25 травня]. Після того, як уряд ЗУНР залишив Станіславів, вихід "Народу" було припинено.

Навесні 1919 р. зуміли відновити видання своєї партійної газети-тижневика "Свобода" і націонал-демократи. У Станіславові її перший номер вийшов 20 квітня. Видавцем газети був Народний Комітет УНТП, відповідальним редактором – Михайло Струтинський.

Провідною темою публікацій "Свободи" став захист Уряду ЗУНР та політики УНТП від критики з боку ліворадикальної опозиції. Так, у першому номері часопись вказував на досягнення Західно-Української держави: початок земельної реформи, запровадження 8-годинного робочого дня, ухвалення демократичного виборчого закону, і писав, що "тільки люде злої волі можуть закидати нашим відвічальним чинникам реакційність" [9, 20 квітня]. Агітація лівих у критичний момент загрожує єдності народу, писала "Свобода", і звинувачувала опонентів Уряду в тому, що вони діють за чужі гроші: "...Ріжні куплені поляками і москалями злочинці та ріжні злополапи стараються роз'єднати наш народ, розкряти живе народне тіло на дві частини" [9, 29 квітня]. Ліві радикали стверджують, що, мовляв, українська інтелігенція – це "пани", "буржуазія". Та який же ж "буржуа" державний службовець ЗУНР, запитувала "Свобода", коли він отримує платню 400 корон на місяць, а пара взуття коштує 500–600? Українська інтелігенція – трудова, вона вийшла з народу і тяжко працює разом із ним для своєї держави, – писала газета.

"Свобода" обстоювала програму УНТП, зокрема, вказувала, що партія у справі соціального забезпечення робітників готова прийняти найбільш далекосяжні вимоги лівих. Але "Свобода" категорично заперечувала проти спроб проведення в економіці ЗУНР соціалістичних експериментів. "Не ганятися нам за блудними огнями політичного і господарського радикалізму, якому противна наша суспільна структура і народня психика, щоб серед погоні не загубити нашої державності! Геть з партійними спорами, з окремими партійними інтересами! У нас тепер одно велике спільне діло: оборона своєї землі перед ворогом!" [9], – писала газета 13 травня.

Як фактично усі часописи ЗУНР, орган УНТП виражав гостре неприйняття політики, що проводили в Україні більшовики, вказував на її антинаціональний характер. Для публікацій на цю тему характерним є намагання ототожнити більшовизм з єврейським народом. Зокрема, "Свобода" писала (маючи на увазі комуністів), що у Росії "...сини Ізраїля... тепер є панами життя і смерті" [9, 29 квітня]. Зрозуміло, що газета піддавала гострій критиці і польський режим на окупованих територіях ЗУНР.

Усього у Станіславові вийшло шість номерів "Свободи". Після відступу з міста українських частин газету спіткала та сама доля, що й усі інші українські партійні часописи ЗУНР.

Загалом можна стверджувати, що "Свобода" була не лише партійною, але й проурядовою газетою, і разом з "Републікою" опонувала газетам лівої опозиції – "Республіканцю", "Волі" і меншою мірою "Народу".

Партійні часописи, що видавалися у Станіславові під час перебування там Уряду ЗУНР, можна вважати центральними органами відповідних українських партій. На території Галицької республіки партійні газети виходили також у кількох інших містах. З огляду на тимчасову "столичність" Станіславова, знаходження у цьому місті керівних органів партій цю групу часописів можна зарахувати до типу повітової (регіональної) преси. Так, у Коломиї у 1919 р. вийшло шість номерів газети "Громадський Голос", що була виданням УРП. Її зміст та політична лінія загалом ті самі, що й у "Народу". У Перемишлі свою газету видавала УСДП. Її перший номер вийшов під назвою "Наш Голос", а відтак орган соціал-демократів мав назву "Українська робітничка газета". Її останнє число з'явилося 3 червня 1919 р. [10, с. 183–184]. Публікації "Української робітничої газети" відображали погляди та позицію УСДП так само, як і матеріали центрального органу партії – газети "Воля". Як і інші повітові часописи ЗУНР, місцеві партійні видання припинили свій вихід після поразки Української Галицької Республіки та польської окупації Галичини.

1. Тищик Б.Й., Вівчаренко О.А. *Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923 рр.* – Коломия: Світ, 1993. – 118 с. 2. Макарчук С. *Українська Республіка галичан.* – Львів: Світ, 1997. – 190 с. 3. *Воля (м. Станіслав).* – 1919 р. 4. Райківський І.Я. *Українська соціал-демократична партія (1918–1939 рр.): Автореф. дис... канд. іст. наук.* – Львів, 1996 – 20 с. 5. Литвин М., Науменко К. *Історія ЗУНР.* – Львів: Олір, 1995. – 362 с. 6. Арсенич П. *Діяльність Селянсько-робітничого союзу в м. Станіславі в 1919 р. // Архіви України.* – 1968. – №2. – С. 66–74. 7. *Республіканець.* – 1919 р. 8. *Народ (м. Станіслав).* – 1919 р. 9. *Свобода (м. Станіслав).* – 1919 р. 10. Дроздовська О. *Українські часописи повітових міст Галичини (1865–1939 рр.): Історико-бібліографічне дослідження.* – Львів, 2001. – 362 с.

УДК 329.001 (100)

Ю. Шведа

Львівський національний університет імені Івана Франка

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ В КОНТЕКСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

© Шведа Ю., 2007

Розглядаються рушійні сили, якісні характеристики та етапи трансформації партійної системи України як однієї із складових політичної системи суспільства, що зазнає системних змін.

In article is analyzed the moving forces, qualitative types and stages of the transformation of the party system of Ukraine as one of the important part of the changing political system.

Актуальність теми. Актуальність роботи зумовлена місцем і значенням партійної системи у політичному житті суспільства. У політичній теорії відомо, що на конфігурацію партійної системи здійснюють системотворчий вплив багато соціальних факторів. Однак особливість формування партійної системи перехідного суспільства полягає в тому, що вихідні параметри, які визначають тип партійної системи, самі зазнають постійних змін.

Мета роботи – на основі класичної типології партійних систем Дж. Сарторі виділити якісні етапи партотворення в Україні, а також, за допомогою наявного емпіричного матеріалу, порівняти